

Такий компаративістичний підхід стає безсумнівним підтвердженням інкорпорованості української літератури в загальноєвропейський культурний контекст як невід'ємної й важливої його складової. Водночас такий широкий обсяг матеріалу дозволяє верифікувати дієвість запропонованої фрактальної моделі сакрального й задекларовані в роботі методологічні підходи.

У кінці монографії подано висновки та іменний покажчик, а бібліографія (понад 700 позицій) декларує сумлінність авторського охоплення опрацьованого наукового матеріалу.

Викладена концепція фрактальної

будови категорії *sacrum* дає можливість задекларувати й розв'язувати не зауважувані дотепер теоретичні проблеми в літературознавстві, відкриває й нові можливості для компаративістичних студій літератур різних культурних традицій, осмислення та інтерпретації вже усталених та кодифікованих історій тих чи тих літератур.

Вважаю загалом, що монографія Ігоря Набитовича – вагомий внесок в українське літературознавство, що розширює й поглиблює знання про категорію *sacrum* як важливий інгредієнт художнього світу прозового твору.

Борис Бунчук

СИЛОВЕ ПОЛЕ ПОЛОНІСТИКИ: ПОСТАТІ І ПРОБЛЕМИ

Радишевський Ростислав. Полоністичні та порівняльні студії. – К., 2008. – 509 с.; Радишевський Ростислав. Українсько-польське пограниччя: сарматизм, бароко, діалог культур. – К., 2008. – 292 с.

У контексті полоністичних праць Р. Радишевського (а це понад двісті статей, ґрунтовних монографій, виданих як польською, так і українською мовою, – “Юліуш Словацький. Життя і творчість”, “Українська польськомовна поезія кінця XVI – початку XVIII століття”, “Іван Мазепа в сарматсько-роксоланському вимірі високого бароко” (у співавторстві) та ін.) рецензовані – знакові. Вони ввібрали в себе багатющий матеріал, напрацьований ученим упродовж більш як тридцяти років. Він різний: від пошуків першоджерел (особливо в період роботи – а це майже сім років – у Польській академії наук), їх наукового прочитання, перекладів до осмислення в широких українсько-польських контекстах. Зацікавлення дослідника поширювалися й на студії його аспірантів і докторантів, на організовані ним “Київські полоністичні студії”, що становлять на сьогодні 12 томів, “Студії з україністики” тощо.

Дві нові книжки Р. Радишевського – помітний крок у розвитку полоністики, пов'язаної з іменами Г. Вервеса, Ю. Булаховської, В. Моренця, Є. Нахліка та ін. Позначений він насамперед увагою

дослідника до українсько-польського культурного помежів'я і порівняльних студій як сфери й методу літературознавчого пошуку.

Як зазначає сам автор у “Передньому слові” до “Полоністичних та порівняльних студій”, книжка відбиває логічний шлях його наукового становлення й формування інтересів “від давньої української літератури, через польське посередництво в її становленні, різноманітні процеси взаємообміну й інтеграції української та польської культур протягом кількох століть їхньої історії до чистої літературознавчої полоністики”.

Сказане підтверджує органічний зв'язок обох видань, адже одне з них цілковито присвячене проблематиці давньої літератури українсько-польського помежів'я і тим культурним явищам, які на цьому плідному ґрунті постали (“сарматизм, бароко, діалог культур”), а друга багато в чому зосереджується на знакових літературно-культурних явищах, які беруть початок з епохи барокової культурної єдності (зокрема поезія “української школи” в польському романтизмі).

Компаративний метод дослідження, близький Р.Радишевському навіть у

“суто” полоністичних студіях, дає йому можливість відходити від непродуктивних і стереотипних уявлень, які обмежують розуміння естетичних феноменів через різке розмежування національних літератур, літератури та культури, культури та історії. Підхід дослідника до проблем давньої літератури, як польської, так і української, можна порівняти з концепцією Фуко, побудованою за принципом взаємодії різних чинників. Такою епістемою постає у книжці “Українсько-польське пограниччя” епоха бароко, яку вчений розглядає як культурний феномен, репрезентований українською та польською традиціями.

Погляд автора на проблему “приналежності” тих чи інших постатей чи явищ до певної національної літератури, точніше “відхід” від неї як менш важливої, дає можливість досліджувати літературні феномени епохи бароко в їхній нередукованій повноті, з тієї перспективи, яка була апріорно неможливою при спробі осмислити її в історії окремої національної літератури. Водночас визначена стратегія не усуває проблеми національної самототожності митців тієї далекої епохи, їхнього родового, культурно-релігійного, політичного самоусвідомлення. Автор не оминає певних труднощів у розв’язанні цієї проблеми, які не намагається порівнювати систему цінностей, уявлень барокової доби та сучасної свідомості чи підмінити поняття й редукувати епістемологічний розрив між віддаленими епохами.

Прикметна особливість рецензованих праць Р. Радишевського – це те, що автор поєднує ґрунтовні архівні дослідження й пошуки з глибоким аналітичним підходом, який передбачає проникливу емпатію у внутрішній ідеальний світ письменника в тісному зв’язку з методом “історії ідей”, докладний аналіз риторичних і поетикальних засобів, ерудовану інтерпретацію символів та алегорій, використання несподіваних конотацій, різноманітних поетикальних засобів для вираження естетичних ідей. Предметніше автор зупиняється на культурних та історичних постатях Йосипа Верещинського, Івана Гербурта, Лазаря Барановича, Івана Орновського, Якова Суші, Тимофія Щуровського, Івана Мазепи.

У центрі дослідження – незаперечна роль польського посередництва (тобто

польської мови, культури, літератури, політичної і соціальної ідеології, навіть міфології) у формуванні давньої української літератури, підґрунтям для якого було українсько-польське культурне помежів’я в умовах спільного політичного утворення – Речі Посполитої. Автор простежує парадоксальні шляхи співіснування європейського естетичного космополітизму, заснованого на спільному спадку античної культури, релігійно-конфесійного догматизму та патріотизму, який на ґрунті українсько-польського помежів’я породив своєрідну формулу національно-суспільної й культурної самототожності українських письменників того часу: “gente Ruthenus – natione Polonus”.

Космополітична багатомовність тодішньої літератури й орієнтації на спільні європейські надбання (свідченням чого може бути спільна антична та християнська топіка барокової літератури різних національних традицій) сприяли не тільки впливові польської літератури на українські мистецькі еліти, а й розвиткові в українських культурних осередках оригінальної польськомовної поезії, предметом якої ставали реалії українського культурного й політичного, а також побутового життя, визначні події в історії України. Пильну увагу дослідника привертають історико-політичні ідеї у творчості Йосипа Верещинського та Івана Гербурта, давньоруські мотиви й особливості поетики (зокрема бароковий концептизм) у творчості Лазаря Барановича, проблеми барокової агіографії в українсько-польсько-візантійських взаєминах та греко-католицької агіографії Якова Суші, польськомовні барокові стемми Іванові Мазепі, питання Берестейської унії в освітленні Івана Вагилевича. Стратегію “close reading” застосовує дослідник до інтерпретації окремих творів, які з тих чи тих причин заслуговують на докладне прочитання: бароковий шлюбний панегірик Івана Орновського “Niebieski Merkuriusz” чи його ж “Bogaty Wirydarz”, трагікомедія Тимофія Щуровського “Włodzimierz chrzciciel Rusi ...”.

Як наголошує Р. Радишевський, особливого концептуального значення для розуміння культурно-естетичних феноменів українсько-польського помежів’я доби бароко набуває означення “сарматсько-роксоланський”. Звертаючись до прадавнього й праісторичного

походження польської та української шляхти, міфологія польського сарматизму та його “роксоланського” варіанта створила не тільки тривалі основи для політико-культурної єдності народів першої Речі Посполитої. Завдяки сарматському шляхетському епосу лицарських чеснот, зумовленому високим “давнім” походженням від сарматів, вона сприяла формуванню елітарної літератури високого бароко як на польських, так і на українських землях.

Незаперечний вплив і життєздатність сарматської ідеології, підсумовує автор, і після занепаду барокової культурної формації нагадували про себе, зокрема у феномені “української школи” в польському романтизмі. Усебічному дослідженню цього явища присвячені “Полоністичні та порівняльні студії” Р. Радишевського.

Осмислений автором фактичний матеріал переконує: “українська школа” в польському романтизмі сформувалася на базі як польської, так і української культур у спільному історичному полі, але належить, безперечно, до польської національної літератури. Р. Радишевський уважно простежує історію постання “української школи”, роль українського фольклору у творах польських романтиків, які “непрямо” належать до “школи” (таких, зокрема, як Юліуш Словацький), розмаїття й відмінність регіональних осередків і домінуючих поетик.

Об’єднуючи різних за світовідчуттям і мистецькою філософією митців “української школи”, дослідник враховує чинники географічні, історичні, етнічні тощо. Простежує творчість вихідців із Правобережної України, Поділля, Галичини, Волині, досліджує теми, мотиви, образи української історії (переважно часів козаччини), відтворення картин української природи й фольклору, літературне опрацювання жанрів української народної творчості, розвиток стилістичного потенціалу фольклорних жанрів. Діяльність більшості представників “української школи” вчений пов’язує з чотирма основними осередками: Кременецьким ліцеєм (Антоній Мальчевський, Тимон Заборовський, Юзеф Коженювський, Зоріан Доленґа-Ходаковський, Томаш Олізаровський, Маврицій Гославський, Томаш Падура), Уманською василіанською школою (Богдан Залеський, Северин

Ґошинський, Міхал Ґрабовський, Олександр Ґроза), київсько-житомирським осередком (Антоній Марцінковський, Зенон Фіш, Юзеф-Ігнаці Крашевський, Едвард Ґалі), групою “червоноруських поетів” “Зевонія” (Люціан Семенський, Август Бельовський, Северин Ґошинський), а також еміграційними осередками, що сформувалися після поразки листопадового повстання.

Книжка дає уявлення про “українську школу” в польському романтизмі як цілісне й багате, різномірне й культурно диференційоване явище, про масштаби якого можна було тільки здогадуватися. Окремі розділи праці присвячені осмисленню творчості найхарактеристичніших представників, твори яких зумовили домінування трьох найосновніших бачень України у працях митців “школи” як цілісного явища: шляхетська Україна Антонія Мальчевського, гайдамацька Северина Ґошинського та аркадійська козацько-русалчана Богдана Залеського. В окремому дослідженні автор віддає шану першому українському дослідникові “української школи” – Володимирові Ґнатюку.

Р. Радишевський, як відомо, упорядкував і видав – з ґрунтовним переднім словом – двомовну (польською та українською) антологію “Польські романтики української школи: Антоній Мальчевський, Северин Ґошинський, Богдан Залеський”, а також зібрання наукових праць В. Ґнатюка “Українсько-польська правобережна романтична література”. Як на мене, наукова спадщина В. Ґнатюка, яку наполегливо вводить у науковий ужиток Р. Радишевський, вимагає осмислення і з погляду розвитку порівняльних студій в Україні.

Тему польського романтизму в тісному зв’язку з українською літературою продовжено в другому розділі книжки, в якому Р. Радишевський зосереджує увагу на компаративних аспектах творчості польських романтиків і українських митців – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Максима Рильського. Сторінки цього розділу полонять читача цікавими біографічними знахідками, біографічними запозиченнями і фактами типологічних збігів, проникливими інтерпретаціями спільних мотивів і топосів у творчості польських і українських митців, у якій, здавалося б, уже неможливо відкрити щось

нове, аналізом найновіших досліджень у галузі польсько-українських літературних взаємин.

Компаративний аспект визначальний і в розділі, присвяченому історії польської літератури. Автор пропонує стислий огляд вершин польської поезії (“П’ять століть” польської поезії”) від “Богородиці” та Яна Кохановського до найвидатніших майстрів поетичного пера ХХ століття. Енциклопедична стислість і всеохопність цієї розвідки вдало поєднуються з чітким авторським аналітизмом, що відкриває перед дослідником можливість за допомогою поезії здійснювати духовну генеалогію і простежувати спадкоємність літературних поколінь.

Не менш універсальні енциклопедичні характеристики має нарис-портрет Адама Міцкевича – національного символу польської літератури, а його ідилічній поемі “Пан Тадеуш” присвячено окрему студію. Не тільки як великий мандрівник, містичний деміург і віртуоз поетичної форми постає з дослідження “другий пророк” польського романтизму Юліуш Словацький. Особливо наголошує автор на закоріненості в українську тематику й культуру, “невидимі” для польського читача зв’язки Ю. Словацького із землею, де він народився.

Вагому частину розділу становлять матеріали про польських письменників – нобелівських лауреатів (Генрик Сенкевич, Владислав Реймонт, Чеслав Мілош, Віслава Шимборська), а також тих, хто, на думку автора, не менше від інших заслужував отримати цю високу нагороду – Ярослав Івашкевич і Станіслав Лем. Дослідник

зосереджується на аналізі конкретних творчих досягнень визначних майстрів слова, пропонуючи власні інтерпретації романів Генрика Сенкевича “Quo vadis” та “Вогнем і мечем”, “нобелівського роману” Владислава Реймонта “Селяни”. Його роздуми про поетів місткіші й охоплюють ширші тематичні й біографічні пласти, а також проблемні рівні творчого доробку письменників. Увагу Р. Радишевського привертає еміграційний період творчості Чеслава Мілоша, основні доміанти поезії Ярослава Івашкевича, естетичні засади творчості Віслави Шимборської. Дещо несподівана з погляду подачі матеріалу студія про Станіслава Лема. Цікаві роздуми автора над темою “Станіслав Лем і Україна” доповнені оригінальним інтерв’ю, яке він узяв у відомого фантаста у Кракові майже тридцять років тому.

Закономірні й останні розділи книжки – своєрідний огляд-підсумок зробленого на ниві української полоністики від часів її зародження як гілки літературознавчої науки до найновіших розвідок колег-полоністів.

Попри різноманітність матеріалу, обидві рецензовані книжки не виглядають еkleктичними: їхня внутрішня динаміка створює враження цілості, об’єднаної навколо непересічної особистості автора – багаторічного українського дослідника історії польської літератури, ученого, який пройшов усі “кола втаємничення” в цю науку – від архівних пошуків до енциклопедичних узагальнень.

Людмила Грицик

АРЕАЛ МОДЕРНІЗМУ: УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

Мовчан Раїса. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер’єрі. – Київ: ВД “Стилос”, 2008. – 544 с.

Практично в кожному ґрунтовному тексті є своя ключова фраза. І це цілком закономірно. Ба навіть більше: інакше не може бути, позаяк завжди проривається, прописується чи заздальгідь формулюється фраза-ноема, що найповніше і найрепрезентативніше передає концептуальну “зарядженість” тексту.

У монографії Раїси Мовчан функцію ключової фрази є підстави відвести такій: “В українській літературі уже наприкінці ХІХ ст. спостерігаємо поступове визрівання модерністських тенденцій, з’яву їх насамперед ізсередины (з вичерпаності тем, проблем, зображувальних засобів тощо), органічно, синхронно до історичного процесу формування художньої свідомості,